

LINGOURI DE TIP *SOMMO* DESCOPERITE ÎN MOLDOVA

Ana BOLDUREANU

În perioada secolelor XI-XIV în Europa Răsăriteană au circulat pe piață mai multe tipuri de lingouri, care se deosebeau între ele după forme și greutate. Părților sudice ale Rusiei le-au fost specifice lingourile de Kiev, numite și grivne, având formă hexagonală și o greutate de cca 160 de grame, apărute în uz la sfârșitul secolului al XI-lea. Acestea se întâlnesc în număr destul de mare (între 30 și 50 de exemplare) în tezaurele încheiate până pe la mijlocul secolului al XIII-lea. De obicei sunt teaurizate alături de diferite obiecte de podoabă din aur și argint, uneori fragmentare și cu monede bizantine. În părțile de nord ale Rusiei grivna a căpătat forma de bară, având greutatea de cca 200 g. Acestea au avut o arie de răspândire destul de largă: din țările baltice până dincolo de Volga la est și Hersones la sud. Cele mai mari tezaure cu lingouri de acest fel au fost găsite în biserici. Lingourile de Novgorod ca și cele de Kiev nu se întâlnesc în tezaure împreună cu monede cufice sau europene, deoarece, după cum a presupus cercetătorul I. Spasskij, acestea

vin să înlocuiască monedele menționate (Spasskij 1970, 64). Grivnele de Cernigov reprezintă un tip intermediar, având greutatea celor de Novgorod, dar formă asemănătoare celor de Kiev, însă cu capetele pleoștite și spre deosebire de cele de Kiev, aveau gravate pe ele diferite nume, probabil ale celor care au comandat executarea lor și realizate încă la turnătorie (Spasskij 1970, 66).

Alte lingouri cu o largă răspândire, datate de la sfârșitul secolului al XIII-lea și pe parcursul secolului al XIV-lea, au fost sommii de argint. Acest tip de lingouri a fost atribuit tătarilor de pe Volga, în baza numeroaselor descoperiri de acest fel provenite din regiunile situate între Volga și Kama. Din izvoarele scrise referitoare la istoria Hoardei de Aur, reiese că lingourile purtau în epocă numele de sommo sau som (cu variantele sum sau saum). Acest cuvânt, împrumutat de la italiana soma, definea nu numai greutatea argintului, dar și un lingou de o greutate bine determinată. Sommii au avut o largă răspândire în coloniile italiene de la Marea Neagră și în Trabzon, care aveau strânse relații comerciale cu tătarii. Din actele notarilor care au activat în coloniile de la Chilia, Cafa, Licostomo aflăm date importante referitoare la valoarea acestor piese. Astfel, Kaffa la mijlocul secolului al XV-lea achita în sommi salariul consulului, în număr de 500 sumo argenti di Caffa; 100 de sommi constituia salariul consulului din Soldaia (Sudac), cucerită de genovezi în anul 1365. Din aceste acte aflăm și, că cei mai grei erau sommii de Caffa egali cu 224 de grame sau 8,5 uncii genoveze, în timp ce sommii de Trabzon cântăreau 204, 764 g, iar cei de Soldaia - 202,5 g. Conform unui manuscris armenesc provenit din Crimeea, clienții unei bănci din Caffa aveau o dobândă de 14 aspri anual de la fiecare somm. Alte izvoare din aceeași perioadă relatează că monetăria din Tana (Azak) bătea 202 aspri dintr-un somm.

Lingourile-sommi au forma unor grinzi de formă trapezoidală alungită, formând în secțiune un triunghi cu o adâncitură la bază, concavitate care le oferă o formă asemănătoare unei bărcuțe.

Topografia descoperirilor de sommi demonstrează largă lor răspândire din centrele tătarești de pe Volga și până la coloniile genoveze de pe malul Mării Negre și coincide de cele mai multe ori cu centrele Hoardei de Aur, fapt ce sugerează că sommii au reprezentat un mijloc de plată specific imperiului oriental. Antrenarea acestor lingouri în circulația monetară a coloniilor venețiene și genoveze existente din contul comerțului internațional cu Hoarda de Aur, demonstrează specificul circulației argintului pe piața acesteia. Pătrunderea sommiilor spre vest, inclusiv în Moldova istorică, este legată de acest comerț internațional, dar și de faptul că aristocrații din Europa de Est acumulați averi sub această formă.

Pe teritoriul Moldovei istorice au fost atestate două descoperiri cu astfel de lingouri. Prima dintre ele este tezaurul de la Buruienești, com. Doljești, jud. Neamț, descoperit în anul 1985, datat în deceniul VII al secolului al XIV-lea (Petrișor 1986, 174-181). Din componența acestuia au făcut parte 29 de lingouri de tip sommi, 1810 de monede emise de domnitorul Petru I al Țării Moldovei și 15 emisiuni monetare bătute în afara Moldovei de emitenți contemporani cu Petru Mușat (Țara Românească – 1 ex., Țaratul Bulgar – 8 ex., Ungaria – 4 ex., Rusiei de Halici – 1 ex., Cnezatului Podoliei – 1 ex.), precum și cinci obiecte de podoabă.

A doua descoperite de sommi a fost atestată pe teritoriul Republicii Moldova. Depozitul a fost găsit în preajma fortificației de piatră a sitului Orheiul Vechi în primăvara anului 2004. Meritul descoperirii îi aparține unei eleve din satul Butuceni, Cristina Crețu, care a observat niște cioburi pe drumul de lângă cetate, pe urmele unei căruțe care trecuse ceva mai devreme, iar alături mai multe bucăți de metal deschise la culoare. Cioburile au aparținut urciului în care au fost depozitate cele 65 de lingouri. Lipsa părții superioare a vasului nu a permis stabilirea exactă a formei, dar se poate observa că are umerii rotunjiți, fundul plat, fiind înzestrat cu două toarte. Acesta are 25 cm înălțime, diametrul maxim de 24 cm, diametrul fundului de 12,8cm, grosimea pereților de 0,6 cm. Suprafața exterioară și cea interioară au fost acoperite cu smalț verde transparent, căpătând nuanțe diferite pe locurile acoperite cu angobă. Vasul este ornamentat cu mai multe linii concentrice, plasate pe umerii și pe diametrul maxim al acestuia. Vasul se datează cu anii 40-60 ai secolului al XIV-lea și a fost fabricat probabil de meșterii olari de la Orheiul Vechi. Ulterior tezaurul a fost achiziționat de către Muzeul Național de Istorie a Moldovei și este expus în una din sălile acestei instituții.

Lingourile din tezaurul de la Buruienești au greutate cuprinse între 186,21 g și 257,60 g, cu o medie de 206,38 g. Sommii din tezaurul de la Orheiul Vechi au greutate de la 179,8 g până la 227,8 g, iar media lor este de 205,73 g.

Până în prezent au fost înregistrate cca 15 descoperiri cu astfel de piese. Tezaurile atestate pe teritoriul Moldovei istorice conțin cel mai mare număr de piese. Cele mai multe tezaure provin de pe teritoriul Crimeei. Dintre acestea menționăm tezaurul alcătuit din 17 lingouri găsit în timpul săpăturilor arheologice efectuate în cetatea Aluston. Depozitul a fost localizat în citadelă și a fost datat la sfârșitul secolului al XIV-lea în baza vasului ornamentat cu linii verticale de angobă albă (Myc, Adaskina 1999, 160-161). Alt tezaur de acest fel a fost găsit în Solhat, cu ocazia investigațiilor din moscheea hanului Uzbek. Acesta a conținut 10 lingouri amplasate în două grămăjoare, însoțite

de monede din secolul al XIV-lea (Kramarovskij 1980, 68). În majoritatea cazurilor sommi au fost deseori găsiți împreună cu dirhemi și probabil făceau parte din același sistem monetar.

Tuturor tipurilor de lingouri, inclusiv și sommilor, le este specifică turnarea în forme deschise din pământ, obținute cu ajutorul unor tipare, probabil din lemn, din piatră sau metal. Spre exemplu în anul 1989 în timpul investigațiilor arheologice subacvatice din portul Sugdeia, a fost găsit un lingou de plumb, care are forma și dimensiunile lingourilor – sommi, având lungimea de 113 mm și înălțimea de 25 mm.

Fiind turnate în forme deschise, suprafața lingourilor este brăzdată de o sumedenie de alveole, formate din bulele de aer existente în metalul topit. Doar latura superioară este mai netedă, dar pe majoritatea lingourilor aceasta conține mai multe găuri, plasate destul de uniform, ceea ce demonstrează că acestea erau făcute în procesul fabricării pentru a scoate aerul din pasta de argint. Forma de pământ limita numărul de lingouri turnate odată și totodată permitea dozarea exactă a metalului necesar. Au existat probabil anumite tipuri de dozatoare ale metalului turnat în forme, deoarece fără acestea ar fi fost mult mai mare decalajul greutateii dintre lingouri. În timpul săpăturilor arheologice de la Novgorod, au fost găsite un fel de lingurițe (creuzete), volumul cărora ar fi fost egal cu greutatea unui lingou de Novgorod (Spasskij, 1970, 66). Atunci când se producea un număr mic de lingouri, argintul era dozat înainte de topire luându-se în considerație și procentajul care se pierdea prin evaporare. Numismatul rus Spasskij consideră că, adâncitura specifică sommilor se obținea prin mișcare tiparului dintr-o parte în alta, astfel marginile fiind mai înalte, formând un șanț pe mijloc. Alți cercetători consideră că șanțul specific apare de la sine în procesul solidificării argintului, pereții fiind mai reci, argintul se topea mai repede, formând adâncitura.

Fabricarea lingourilor, spre deosebire de baterea monedelor, n-a fost prerogativa Hoardei de Aur. Sommi puteau fi produși atât la monetării, cât și în orice atelier de bijutier. La această concluzie ne aduc extrem de rarele marcări ale acestora. Printre lingourile de la Orheiul Vechi au fost observate și două exemplare marcate. Acestea au formă de medalion, având diametrul de 5 mm și imagini încă neidentificate. Greutatea lingouri marcate este de 206,6 și 200,3 g. și lungimea de 105 și respectiv 106 mm.

Numismatul român Octavian Iliescu a presupus că, cele 3000 de ruble de argint frâncesc împrumutate în anul 1388 regelui Poloniei, echivalentă cu 538,38 kilograme de argint curat, cu 51,817 kilograme de aur curat sau cu 14.531 de ducați venețieni de aur, au fost în realitate sommi în lingouri de argint. Drept garanție a acelei sume foarte mari

pentru vremea aceea, Moldova a primit Pocuția, o regiune de aproape 8.000 de kilometri pătrați aflată în nordul Moldovei. Pocuția a constituit motiv de vrajbă între moldoveni și polonezi multă vreme, până spre sfârșitul secolului al XVI-lea.

Se consideră de asemenea că baza sistemului monetar al Moldovei reprezenta o adaptare a unității numită sommo. Se crede că din această cantitate de argint se băteau cca 200 de groși, masa medie a unui groș fiind de aproximativ 0,97 grame.

Cuvântul soma se întâlnește în câteva documente moldovenești. Este vorba despre greutatea obiectelor donate de Iuga mânăstirii Putna, din care reiese că un chivot de 3 some însemna un chivot în greutate de cca 600 grame, iar unul de 13 some avea greutatea de 2 kg și 652 grame.

Prezența tezaurului cu sommi la Orheiul Vechi, ca și a celui de la Buruienesti-Doljești, poate fi pus pe seama relațiilor comerciale dintre tătari cu coloniile genoveze de la Marea Neagră și a putut fi îngropat probabil în contextul devastărilor instituțiilor oriental-islamice care a urmat la Orheiul Vechi, în urma prăbușirii statului hanului Abdallah.

Bibliografie:

Bârnea P., Reaboi T., Nicolae E., Telnov N., *Materiale arheologice relative la economia moneară din epoca Hoardei de Aur descoperite la Orheiul Vechi*, in: Simpozion de Numismatică Chișinău (28-30 mai 2000), Chișinău, 2001, p. 141-149.

Fedorov G.B., *Topografija kladov s litovskimi slitkami i monetami*, in: *Kratkie Soobščeniija Instituta Istorii Material`noj Kul`tury*, XXIX, 1949, p. 64-75.

Fedorov-Davydov G.A., *Denežnoe delo i denežnoe obraščenie Bolgara*, in: *Gorod Bolgar. Očerki istorii i kul`tury*, Moskva, 1987.

Iliescu O., *La monnaie génoise dans les pays roumains aux XIIIe-XVe siècles*, in: *Colocviul româno-italian, Genovezii în Marea Neagră în secolele XIII-XIV*, București, 27-28 martie 1975, București, 1977, p. 165.

Iliescu O., *Moneda divizionară emisă de Petru Mușat*, in: *CN, III*, 1980, p. 87-92.

Karpov S., *Dokumenty po istorii venecijskoj faktorii Tana vo vtoroj polovine XIV v.*, in: *Pričernomor`e v srednie veka. T. 1. M*, 1991.

Kramarovskij M., *Klad serebrjannyh platežnyh slitkov iz starogo Kryma i zolotoordynskie sumy*, in: *Soobščeniija Gosudarstvennogo Ermitaža*, XLV, Leningrad, 1980, 68-72.

Myc V.L., Adaskina S.B., *Klad serebrjannyh platežnyh slitkov XV v. iz Alustona*, in: *Stratum plus*, 6, 1999, p. 159-169.

Nicolae E., Postică Gh., *Câteva monede descoperite la Orheiul Vechi*, in: Simpozion de Numismatică Chișinău (28-30 mai 2000), Chișinău, 2001, p.135-140.

Petrișor E., *Date preliminare asupra tezaurului medieval de la Buruienesti, comuna Doljesti, județul Neamț*, in: Memoria Antiquitatis, XII-XIV (1980-1982), Piatra Neamț, 1986, p. 171-191.

Spinei V., *Moldova în secolele XI-XIV*, București. 1982.

Spasskij I., *Russkaja monetnaja sistema*, Leningrad, 1970.